

شناسایی عوامل کالبدی- فضایی مؤثر بر سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجموعه مسکونی از دیدگاه طراحان و ساکنین، مورد مطالعاتی: مجتمع‌های مسکونی شهر تهران*

مهرداد شهبازی^۱ - منصور یگانه^{۲*} - محمدرضا بمانیان^۳

۱. دانشجوی دکتری معماری، گروه معماری، واحد بروجرد، دانشگاه آزاد اسلامی، بروجرد، ایران.
۲. استادیار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
۳. استاد گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۳/۲۱ تاریخ اصلاحات: ۹۸/۰۵/۱۱ تاریخ پذیرش نهایی: ۹۸/۰۵/۲۲ تاریخ انتشار: ۹۹/۰۳/۳۱

چکیده

امروزه توجه صرف به جنبه کمی طراحی فضا و نگاه تک‌بعدی به آن، سبب کاهش کیفیت اغلب فضاهای عمومی و باز شده است. به طوری که برخی از این فضاها از عدم سرزندگی و پویایی لازم رنج می‌برند. لذا در این پژوهش سعی شده است با هدف یافتن تفاوت دیدگاه‌های ساکنین و طراحان مجموعه‌های مسکونی نسبت به ابعاد کالبدی- فضایی سرزندگی محیطی در فضاهای باز به شناسایی این عوامل از دیدگاه طراحان و ساکنین پرداخته شود و نتایج با یکدیگر مقایسه شده و تفاوت‌ها مشخص شود. روش تحقیق در این مقاله از نوع هم‌سوسازی است که در دو بخش کمی و کیفی صورت می‌گیرد. در بخش کیفی مصاحبه‌ای نیمه ساختاریافته با کارشناسان و خبرگان طراحی مجموعه مسکونی درخصوص عوامل کالبدی- فضایی مؤثر بر سرزندگی صورت گرفت و عوامل با استفاده از کدگذاری باز مفاهیم با رویکرد نظریه زمینه‌ای استخراج شد و نتایج در نرم‌افزار MAXQDA وارد و شکل آن ترسیم شد. سپس در روش کمی با توجه به ادبیات نظری موجود عوامل مختلف در این حوزه استخراج شده و در نهایت پرسشنامه‌ای از آن تدوین و بین ساکنین به تعداد ۳۷۶ نفر در تمامی مجتمع‌های مسکونی مورد مطالعه توزیع شد و تحلیل نتایج آن با استفاده از آزمون پیرسون در نرم‌افزار SPSS موردسنجش قرار گرفت. نتایج حاکی از آن است که با تحلیل مصاحبه‌های صورت گرفته با کارشناسان، ۱۲ مؤلفه اصلی سرزندگی محیطی در بعد فضایی- کالبدی در فضاهای باز مجموعه مسکونی مورد مطالعه تأثیرگذارند. این امر در حالی است که بنا به نظر ساکنین مؤلفه «همبستگی و خاطره‌ساز بودن یک مکان» مؤثرترین مؤلفه تأثیرگذار بر سرزندگی محیطی فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی است. این مؤلفه از جمله مؤلفه‌هایی است که مورد بی‌توجهی کارشناسان قرار گرفته بود و در نهایت با تحلیل پاسخ‌های ساکنین مؤلفه‌های تأثیرگذار دیگر نیز استخراج شد. همچنین با تحلیل نظر ساکنین، مجتمع‌های مسکونی که دارای الگوی پراکنده بودند، در دو مؤلفه انسجام موقعیت‌ها و تنوع فضایی، مجتمع‌های مسکونی که دارای الگوی متمرکز بودند، در دو مؤلفه پیوستگی و گشودگی فضایی و مجتمع‌های مسکونی که دارای الگوی نواری بودند، در چهار مؤلفه فرم، نظم و تنوع، حس تشخیص و مناعت طبع و ایجاد عرصه‌های عمومی و خصوصی اشتراک داشتند.

واژگان کلیدی: سرزندگی، فضایی، کالبدی، فضاهای باز، مجموعه مسکونی.

* مقاله حاضر مستخرج از رساله دکتری با عنوان «سرزندگی محیطی فضاهای باز مجموعه مسکونی، نمونه موردی شهر تهران» است که در دانشگاه آزاد اسلامی واحد بروجرد، توسط نویسنده اول با راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم انجام شده است.

** E_mail: Yeganeh@modares.ac.ir

۱. مقدمه

قواعد روش مصاحبه و پرسشنامه، کوشیده است به این پرسش‌های زیر پاسخ دهد که:

الف- در بخش کیفی: از دیدگاه کارشناسان و متخصصین عوامل مؤثر بر سرزندگی محیطی فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی در ابعاد فضایی- کالبدی چیست؟

ب- در بخش کمی: کدام یک از عوامل کالبدی- فضایی بیشترین تأثیر را بر سرزندگی محیطی فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی دارد؟

نوآوری پژوهش حاضر از جنبه روش تحقیق (روش ترکیبی کمی و کیفی) می‌باشد. بدین صورت که در اکثر مقالات و پژوهش‌ها از روش‌های کمی جهت شناسایی مؤلفه‌های سرزندگی استفاده می‌شود، ولی در این پژوهش شاخص‌های مؤثر بر سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی شهر تهران بنا به نظرات کارشناسان و ساکنین مجتمع‌های مسکونی، استخراج شده است و در نهایت تفاوت‌ها و تمایزات نظرات طراحان با ساکنین مجتمع‌های مسکونی و همچنین واگرایی و همگرایی نتایج روش‌های کمی و کیفی با یکدیگر مقایسه شد که در هیچ‌یک از تحقیقات پیشین، در خصوص مجتمع‌های مسکونی شهر تهران تا به حال این امر صورت نگرفته و همچنین به تفاوت دیدگاه ساکنین مجتمع‌های مسکونی و طراحان به این شکل پرداخته نشده است.

۲. بعد فضایی- کالبدی سرزندگی محیطی

رابطه بین محیط و انسان بسیار پیچیده و چند بعدی است (Tibbalds, 1992, p. 1). محیط بر خلق و رفتار انسانی نقش به‌سزا و تعیین‌کننده‌ای دارد. ارتباط بین محیط و سرزندگی در محیط‌های مصنوع به‌وسیله طراحی، بازسازی، ساخت‌وساز و تعمیر نگهداری در فضا به وجود می‌آید (A ppleyard, 1980, p. 106). سرزندگی (به‌عنوان یکی از خصوصیات مهم در شهرهای موفق کوچک و بزرگ در نظر گرفته می‌شود (Cowan, 2005, p. 63). تداوم فعالیت در فضا می‌تواند نشانه سرزندگی فضا باشد و از طریق پویایی و دینامیک در فضا مورد ارزیابی قرار گیرد (Abdul latip, 149, p. 149). سرزندگی محیط، کیفیتی است که نشان از پویایی و جنب‌وجوش حیات هرروزه افراد در ارتباط با بستر سکونتشان است (Khasto & Saeedi Rezvani, 2010, p. 63).

ارسطو اولین متفکری بود که سرزندگی را مورد توجه قرار داد و آن را احساس شادی، رفاه انسانی و تجربه لذت بردن از زندگی خوب بیان کرد. سرزندگی در دوره معاصر شامل حوزه‌هایی از روانشناسی مثبت‌گرا بوده که ادبیات نظری سال‌های اخیر بر دو حوزه رفاه و لذت تأکید فراوان دارد. این رویکرد صرفاً تمرکز بر میزان لذت بردن در فضا است که به‌وسیله آن درد و رنج در فضا حذف می‌شود. نه تنها به عادات و کمال انسانی توجه می‌کند بلکه به‌عنوان یک راهنما برای رسیدن به شادی و شادی پایدار می‌باشد

از دهه ۱۳۴۰ شاهد ساخت آپارتمان‌هایی هستیم که در آن‌ها فضای باز برای هر واحد مسکونی نادیده گرفته می‌شود؛ به‌طوری‌که این فضاها یا وجود خارجی ندارند و یا در صورت وجود، تبدیل به فضاهای جایگزینی مانند بالکن‌ها و غیره شده‌اند؛ که به نظر می‌رسد آن‌ها نیز در حوزه نظر جایگزین حیاط‌های خصوصی در سکونت افقی بوده و در عمل، بستر فعالیت‌های مرتبط با خود را ایجاد نمی‌کنند و کیفیت عملکردی مناسبی به همراه ندارند (Fallah Manshadi, Habibi, & Roohi, 2012, p. 48). این امر به دلایلی مانند صرفه اقتصادی و استفاده حداکثر از زمین، توجه صرف به کمیت و عدم توجه به کیفیت، هر روز شدت بیشتری به خود می‌گیرد. در نهایت این مسئله باعث شده است تا فضاهای باز ناکارآمد و بدون استفاده باقی بمانند و حتی در مواردی به علت استفاده‌ی نابجا باعث ایجاد مشکلات دیگری از جمله عدم وجود فضاهای سرزنده شهری شوند. این درحالی است که سرزندگی در فضاهای باز واحدهای سکونتی به‌خصوص مجتمع‌های مسکونی، مزایایی چون بهبود عملکرد واحدهای مسکونی (Mohamed, 2008, p. 176)، افزایش انعطاف‌پذیری با پاسخ به نیازهای ساکنین (Ozsoy, Esin Altas, Ok & Pulat, 1996, p. 318)، ایجاد حریم و قلمرو و هویت (Hur & Morrow-Jones, 2008, p. 620)، بهبود نمای شهری و افزایش امنیت و زنده بودن را به همراه دارد (Mohamed, 2008, p. 176). با نگاهی به مجتمع‌های مسکونی شهر تهران، به‌راحتی می‌توان دریافت که در پی چهره مجتمع و مردم آن، ملال و رخوت موج می‌زند. مجموعه مسکونی معاصر از تعدادی بلوک‌های خشک، بی‌روح و تکراری، مسیرهای فاقد امنیت برای عابران و غیره تشکیل شده‌اند که قابلیت پاسخگویی به بسیاری از نیازمندی‌های زندگی ایرانی را ندارند و سرزندگی محیطی در این فضاها دیده نمی‌شود (Einifar & Ghazizadeh, 2011, p. 31).

باوجود این، نگاهی دقیق‌تر به کارکردهای سرزندگی محیطی و تأثیر آن بر احساس امنیت (Thwaites, 2001, p. 245)، پایداری و خودکفایی، سلامت فیزیکی و ذهنی (Francis, 2003, p. 30)، پیشرفت کردن و رونق یافتن (Fallah Manshadi, Habibi, & Roohi, 2012, p. 50)، رضایتمندی (Potter & Perveen, 2006, p. 21)، نوآوری و خلاقیت، سازگاری، خوداحیایی و هویت (Pakzad, 2006, p. 98)، حس انسجام (Eusuf, Mohit Eusuf, & Ibrahim, 2014, p. 642)، به‌وضوح اهمیت و نقش سرزندگی محیطی در فضاهای مسکونی به‌عنوان اولین مکانی که انسان در آن هویت خویش را می‌یابد، روشن می‌شود. بنابراین، در این مقاله سعی کردیم با هدف ارتقای کیفیت زندگی در مجتمع‌های مسکونی، به تعیین مؤلفه‌های فضایی- کالبدی سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجموعه مسکونی مورد مطالعه بپردازیم. مقاله حاضر، با استعانت از اصول و

۳. فضاهای باز مجموعه مسکونی

فضای باز به طور غالب جزو فضاهای عمومی و نیمه عمومی محسوب می‌شود (Amole, 2009, p. 867). فضاهای عمومی با انگاره‌ها و تعریف و کاربست معیارها و مؤلفه‌هایی مانند: قابلیت دسترسی به فضاها، میزان بهره‌وری از فضاها، نحوه طراحی، تسهیلات، ساختار کالبدی خیابان‌ها، ملاحظات زیباشناختی در دستور کار قرار داده‌اند (Maru-ani & Amit-cohen, 2007, p. 8).

فضای باز اغلب به‌عنوان هر بخش از زمین که ساخته نشده و هیچ سازه‌ای بر روی آن قرار نگرفته است توصیف می‌شود و تنها بالکن و حیاط خصوصی فضای باز خصوصی می‌باشند (Pasaogullari & Doratli, 2004, p. 226). عملکرد اصلی فضای باز این است که نیازهای مردم را برآورده کند. فضای باز در مجتمع‌های مسکونی بیرونی‌ترین فضای خانه‌ها و مفصل ارتباط با فضای شهری است و به لحاظ کاربری به‌عنوان بخشی بیرونی به حساب می‌آید و به‌نوعی محفل شکل‌گیری فعالیت‌های بازتر و مشترک است. امروز مجموعه فضاهای باز در مجتمع‌های مسکونی به فضاهای بسته و محدود بالکن‌ها محدود شده‌اند، اگرچه متخصصین تأکید می‌کنند که فضاهای بازمانده میان بلوک‌های مسکونی نه فضاهایی بلااستفاده و زائد که فضاهایی برای ملاقات، رخدادها و برخوردها هستند (Tzonis, 2006, p. 24). تحقیقات مختلف در غرب از میزان تأثیر فضاهای باز در افزایش مطلوبیت فضا برای ساکنین نشان دارد؛ از آن جمله کوپر مارکوس و سارمس یاندر ۱۹۸۶ در تحقیقاتشان تأکید می‌کنند که موفقیت مجتمع‌های مسکونی با تراکم متوسط و بالا با میزان تأثیر مثبت فضاهای باز میان بلوک‌ها رابطه مستقیم دارد (Beer, 1983, p. 11). به‌عنوان مثال، اگرچه فضاهای خصوصی با دیوارهای کوتاه به‌صورت سنتی برخوردهای همسایگی را افزایش می‌دهد؛ ولی می‌تواند به‌صورت همزمان به ساکنین احساس ناامنی و موردتوجه و دید بودن را القاء کند (Thwaites, 2001, p. 15). در کشورهای مختلف با توجه به نقش فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی با برنامه‌ریزی و راهبردهای گوناگون در مقیاس‌های مختلف تلاش می‌شود (Mebirouk, 2005, p. 63). فضای باز مهم‌ترین عرصه شکل‌گیری تعاملات اجتماعی به شمار می‌رود (Alehashemi, 2015, p. 5). فضای باز در معماری سنتی ایران در دو مقیاس مطرح می‌شود (Eusuf, Mohit & Ibrahim, 2014, p. 642).

(Fordyce, 1997, p. 21).

با در نظر گرفتن معیارهای فضایی در طراحی محیط می‌توان انتظار خلق محیطی پاسخ‌دهنده و مردم‌پسند داشت (Sarbandari Farahani, Behzadfar, Abbaszadegan, Alvandipour, 2014, p. 5) با توجه به این تعریف، معیارهای ارزیابی سرزندگی فضایی در محیط به قرار زیر است:

۱. نفوذپذیری
  ۲. تنوع
  ۳. خوانایی الگوهای فعالیت
  ۴. انعطاف‌پذیری
  ۵. گوناگونی
  ۶. سلسله‌مراتب
  ۷. تناسب بصری
  ۸. تمایز/ تشابه
  ۹. تداوم/ تحول (Lynch, 1998, pp. 118-119).
- بعد کالبدی، در کنار ابعاد فضایی سرزندگی محیطی موردتوجه قرار می‌گیرد (Tzonis, 2006, pp. 1-14). سرزندگی کالبدی به معنای صفات و خصوصیات است که جسم بنا را از غیر متمایز کرده و شباهتش را با خودی آشکار می‌کند. این صفات باید به‌گونه‌ای باشند که جسم بنا در عین حفظ تداوم زمانی، در حال تحول و تکامل باشد و نهایتاً به پیدایش یک کل منجر شود. به گفته کوپن لینچ اگر بناست طراحی محیط ساخته‌شده مفید واقع شود باید قادر باشد از راه اعتلای کیفیت محیط کالبدی، به اعتلای کیفیت زندگی انسان یاری رساند (Zarin, Niroomand & Heidari, 2015, p. 659).

معیارهای ارزیابی بعد کالبدی سرزندگی در محیط عبارت‌اند از:

۱. زمینه کالبدی
  ۲. خوانایی
  ۳. ماندگاری (Pakzad, 2006, p. 108).
- از نظر فریتزر استیل مهم‌ترین عوامل کالبدی که موجب سرزندگی محیط می‌شوند عبارت‌اند از: احیای مکان و حس مکان (تنوع محرک‌های حسی، ایجاد عرصه‌های عمومی و خصوصی، حس فردیت و تعلق داشتن، حس تشخیص و مناعت طبع، حس اعتماد و اطمینان، حس همبستگی، انطباق با تصاویر ذهنی، هویت و شخصیت ویژه مکان، قابلیت خاطره‌ساز بودن مکان (Fallah Manshadi, Habi- & Roohi, 2012, p. 50).

جدول ۱: متغیرهای استخراج‌شده برای جنبه‌های کالبدی- فضایی سرزندگی در مجتمع‌های مسکونی شهر تهران

عوامل هر معیار $X_1 - X_{19}$	بعد کالبدی- فضایی سرزندگی محیطی
آزادی انتخاب، تنوع، گشودگی، وضوح مرزها، فضاهای متناقض و فضای مکت، شگفتی و اکتشاف	
شفافیت و روان بودن سطوح، انطباق محور فضاها، تکرار و ریتم و وحدت	

عوامل هر معیار $X_1 - X_{19}$

مقیاس، وزن، ریتم و ترکیب	بعد کالبدی- فضایی سرزندگی محیطی
تنوع محرک‌های حسی	
ایجاد عرصه‌های عمومی و خصوصی	
حس فردیت و تعلق داشتن	
حس تشخص و مناعت طبع	
حس اعتماد و اطمینان	
انطباق با تصاویر ذهنی	
هویت و شخصیت ویژه مکان	
قابلیت خاطره‌ساز بودن مکان	
موقعیت و ابعاد فضای سبز، موقعیت و ابعاد زمین‌بازی، موقعیت و ابعاد مکان‌های نشستن، تأمین نیمکت‌های غیر ثابت برای نشستن و افزایش فرصت‌های انتخاب، موقعیت و ابعاد مسیرهای پیاده	
ایمنی در زمین‌بازی، ایمنی در برابر خودروها و رعایت سلسله‌مراتب فضایی	
خوانایی، نشانه‌ها، انعطاف‌پذیری و سازگاری	
پرهیز از منظرسازی‌های وسیع	
چشم‌انداز، سایه روشن و رنگ و غنای بصری	
ایجاد یک تعادل ظریف و ترکیب متناسب در طراحی و خلاقیت	
مصالح، نما، کیفیت سازه بناها، پیچیدگی و تنوع ساختمان‌ها، جذابیت و زیبایی فرم، عدم فرسودگی کالبدی توده، تعریف بدنه‌ها و هویت جداره‌ها	
مساحت مجتمع مسکونی، مساحت فضای باز واحد مسکونی، تعداد طبقات مجتمع مسکونی و تمایز در عناصر و ساختار کالبدی مجموعه مسکونی، عدم وجود اختلاف سطح‌های شدید در فضاها	

۴. پیشینه تحقیق

در این مطالعات سعی شد که سرزندگی در فضاهای باز به‌خصوص در فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی در مطالعات داخلی و خارجی در طی سال‌های اخیر مورد بررسی قرار گیرد. آنچه حائز اهمیت است این است که در مقالات مورد بررسی، تعداد محدودی از مجتمع‌های مسکونی مورد بررسی قرار گرفته بود و در هیچ یک از مجتمع‌های مسکونی بنا به الگوی فضاهای بازشان و بر اساس فراوانی و مقیاس واحدهای مسکونی در این مجتمع‌ها از لحاظ سرزندگی مورد بررسی قرار نگرفته بودند؛ همچنین در مقالات پیش رو عوامل مؤثر بر سرزندگی به‌طور خاص و ویژه در یک یا چند بعد مورد بررسی قرار نگرفته و فقط نگاه اجمالی به عوامل تأثیرگذار بر سرزندگی صورت گرفته بود.

یو و همکاران در سال ۲۰۱۹ در مقاله «ارزیابی اجمالی سرزندگی مجتمع شهری با استفاده از داده‌های مختلف: یک مورد از شانگ‌های، چین» به بررسی سرزندگی شهری به‌عنوان ظرفیت محیطی می‌پردازند تا از این طریق فعالیت‌های اجتماعی را تقویت کرده و چارچوبی برای افزایش توانایی شهرها با استفاده از ابعاد محیط ساخته‌شده،

فعالیت‌های انسانی و تعامل انسان و محیط‌زیست ایجاد کنند. نتایج حاکی از آن است که شانگ‌های در لایه بیرونی مرکز شهر دارای سرزندگی است؛ ولی هر چقدر به سمت مرکز شهر و هسته‌های قدیمی نزدیک می‌شویم از میزان سرزندگی کاهش می‌یابد همچنین نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که افزایش سرزندگی در این شهر در سه خوشه باید ایجاد شود الف. در هسته قدیمی شهری ب. در مراکز تجاری لوجیزاو و ج. مجتمع‌های مسکونی (Yue, Chen, Zhan, & Liu, 2019, p. 1).

اومبو اندای^۳ و مانو^۴ در سال ۲۰۱۸ در مقاله‌ای با عنوان «سرزندگی فضاهای باز عمومی (نمونه مطالعاتی: تامان نوستالژی در کوپان)» به بررسی میزان سرزندگی تامان نوستالژی با توجه به کیفیت عملکرد، کالبد محیط و معنا می‌پردازند. نتایج نشان می‌دهد که وضعیت تامان نوستالژی با لحاظ سرزندگی به موجب چندین علت کاهش یافته است این دلایل عبارت‌اند از: تقسیم فضا به پارکینگ، جدا کردن مسیر پیاده و سواره، مراکز غیر جذاب، عدم اتصال فضاهای پیاده به پارک‌ها، اختصاص فضای محدودی به مرکز ورزشی و عدم دسترسی امکانات پشتیبانی، عدم وجود ارتباطات معنایی (Umbu Nday & Manu, 2018, p. 1).

۵. روش تحقیق

روش تحقیق پژوهش مذکور از نظر هدف کاربردی و از نظر روش تحقیق، روش ترکیبی از نوع همسوسازی^۵ می‌باشد که برای مشخص نمودن تمایزات بین دیدگاه‌های طراحان و ساکنین از این شیوه بهره گرفته شده است. روش همسوسازی: متداول‌ترین و شناخته‌شده‌ترین رویکرد می‌باشد. هدف این طرح به دست آوردن داده‌هایی متفاوت، اما مکمل در مورد یک مسئله می‌باشد. هدف از به‌کارگیری این طرح؛ کنار هم گذاشتن نقاط قوت و ضعف روش‌های کمی با روش‌های کیفی است (Mohammad-pour, 2011, p. 183).

شیوه‌های طرح همسوسازی: یک طرح یک مرحله‌ای، روش‌های کمی و کیفی را همزمان و با وزن یکسان مورد استفاده قرار می‌دهند. این روش مستلزم اجرای همزمان است، اما جمع‌آوری و تحلیل داده‌های کیفی و کمی جداگانه می‌باشد. برای این منظور ابتدا به اکتشاف عوامل ابعاد کالبدی- فضایی سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی با روش گردآوری داده‌ها به صورت مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته و با رویکرد کیفی پرداخته می‌شود. سپس در روش کمی با توجه به ادبیات نظری عوامل موجود استخراج و به صورت پرسشنامه‌هایی با طیف لیکرت تبدیل می‌شوند و از ساکنین پرسش به عمل می‌آید. در انتها داده‌های هر دو با یکدیگر ادغام و تمایزات مشخص و واگرایی و همگرایی داده‌ها نسبت به یکدیگر مشخص می‌شود.

۵-۱- روش تحقیق کیفی

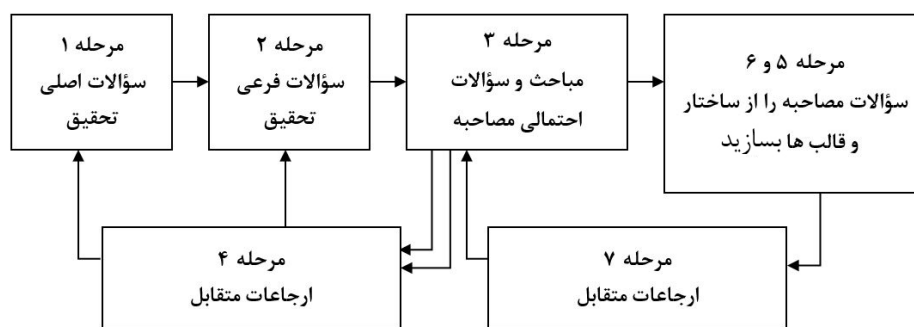
روش تحقیق کیفی نگرشی روش‌مند برای توصیف عمیق تجربیات زندگی و کشف معنای آن‌ها است که بر اساس روش‌های متنوعی انجام می‌گیرد. از نظر ماسون روش تحقیق کیفی در کلیت خویش تعبیری است نسبت به محتوای اجتماعی که اطلاعات در آن ایجاد یا گردآوری می‌شود (Mason, 2004, p. 4).

آلیا در سال ۲۰۱۶ در مقاله‌ای با عنوان «چارچوبی برای کاوش در جوامع قابل زندگی در محیط مسکونی، مطالعه موردی: مسکن عمومی در میدان اندونزی». با هدف تحقیق بر شکل مکان‌ها در مجموعه مسکونی به‌وسیله گراند تئوری صورت پذیرفت که در آن مسکن کم‌درآمد، توسعه و مدیریت یک هدف بوده و استفاده از راهبرد چارچوب شکل‌گیری جایگاه مسکن عمومی در شکل‌گیری این مفهوم در جامعه که می‌تواند از راهبرد برنامه‌ریزی مسکن برای شکل‌دهی به محل مورد استفاده قرار گیرد، پیشنهاد شده است (Aulia, 2016, p. 336).

محمودی خطیبایی در سال ۱۳۹۵ در پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «طراحی مجتمع مسکونی سرزنده در شهر تهران با دستیابی به معیارها و راه‌حل‌های سرزندگی و نشاط در مجتمع مسکونی» به طراحی مجموعه مسکونی سرزنده و با نشاط با شناسایی مؤلفه‌های آن در شهر تهران می‌پردازد. در نهایت با تدوین فرضیات و تحلیل بر روی آن‌ها نتیجه حاصله بدین‌گونه می‌باشد با ایجاد مؤلفه‌هایی همچون نفوذپذیری، گوناگونی، خوانایی و انعطاف‌پذیری موجب افزایش حضورپذیری بانشاط و سرزنده ساکنین، کودکان، امنیت بانوان و طراحی دسترس ایمن پیاده منجر به افزایش سرزندگی ساکنین در مجموعه مسکونی می‌شود (Mahmoudi Khatybiaee, 2015, p. 5).

حاجی‌پور در سال ۱۳۹۲ در پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «طراحی مجتمع‌های مسکونی همساز با اقلیم و بوم با رویکرد ارتقاء سرزندگی ساکنین» به دنبال این هدف ایجاد سرزندگی به کمک طراحی معماری فضاهای مسکونی در جهت ایجاد فضاهای مسکونی سرزنده‌تر می‌باشد و بر اساس هدف و فرضیه تعیین‌شده، سه مؤلفه کالبدی، کیفیت فضایی و مؤلفه اجتماعی- عملکردی موردبررسی قرار می‌گیرد. روش تحقیق این پژوهش، روشی ترکیبی از روش‌های مورد پژوهی و توصیفی پیمایشی می‌باشد. نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل‌های صورت گرفته نشان‌دهنده این هستند که هر سه شاخص کالبدی، کیفیت فضایی و اجتماعی- عملکردی در راستای افزایش سرزندگی فضا تأثیرگذار هستند (Hajipour, 2013, p. 27).

شکل ۱: برنامه‌ریزی و آماده‌سازی مصاحبه‌های کیفی

(Mason, 2004, p. 72)

شکل ۲: مشخصات و ویژگی‌های مصاحبه‌های نیمه ساختار یافته

(Mohammadpour, 2011, p. 173)

عنوان تحقیق» کمک نماید در گام آخر به بهره‌گیری از توضیح‌های اولیه برای تعریف کدهای توصیفی می‌پردازیم. این کدها بایستی نسبتاً نزدیک به داده‌ها باقی بمانند و از هرگونه اندیشیدن در مورد آنچه ممکن است در پس چیزی که مشارکت‌کننده گفته وجود داشته باشد و یا تفسیر آن در پرتو یک نظریه مشخص پرهیز شود. در تحقیق حاضر، پس از انجام مصاحبه، متن مصاحبه به‌طور کامل در نرم‌افزار MAXQDA پیاده شد.

ب. کدگذاری تفسیری

در این مرحله نباید مفاهیم تئوریک خاصی را در کدگذاری به کار برد چرا که این کار باعث می‌شود تحلیل ما محدود شده و تنها جنبه‌هایی از داده‌ها را برگزینیم که در چارچوب تئوریک ما قرار می‌گیرند. در تحقیق حاضر در مرحله کدگذاری تفسیری، کدهای توصیفی تولیدشده در مرحله قبل از طریق تفسیر معانی کدهای توصیفی و طی مقایسه مستمر چندباره آن‌ها، در یکدیگر ادغام یا در ذیل یکدیگر قرار می‌گیرند و بدین ترتیب کدهای توصیفی خوشه‌بندی شده، خوشه‌ها برای پاسخگویی به سؤال پژوهش باشند. در کدگذاری تفسیری ممکن است به یک مضمون توصیفی، بیش از یک مضمون تفسیری نسبت داده شود. با اتمام کدگذاری تفسیری یک مصاحبه، به سراغ مصاحبه‌های بعدی رفته و کدهای تفسیری را اضافه یا بازتعریف نمودیم.

در «بخش کیفی» با استعانت از رویکرد گراند تئوری و روش کدگذاری باز و محوری، داده‌ها از مصاحبه‌های صورت گرفته به دست می‌آیند و در نرم‌افزار MAXQDA وارد می‌شوند. صحت و قابلیت خوانایی و فهم پرسش‌های مصاحبه با استفاده از روش پیش‌آزمون مورد ارزیابی قرار گرفت.

۵-۱-۱- کدگذاری باز^۶

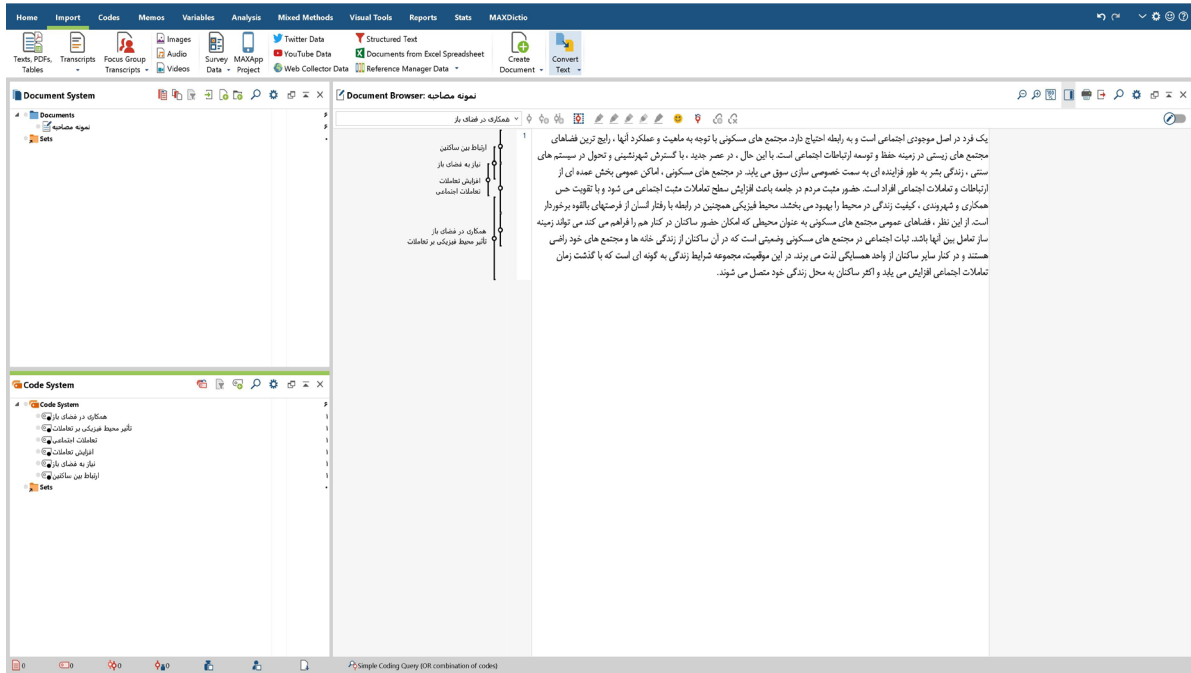
این مرحله از روش نظریه داده بنیاد بلافاصله بعد از اولین مصاحبه انجام می‌شود. مراحل کدگذاری باز عبارت‌اند از:

الف. کدگذاری توصیفی^۷
ب. کدگذاری تفسیری^۸ (Kanji & Asher, 1996, p. 65).

الف. کدگذاری توصیفی

در این مرحله، هدف شناسایی قسمت‌هایی از داده‌های پیاده شده است که می‌توانند در پرداختن به سؤال پژوهش مفید باشند. در کدگذاری توصیفی بر تلاش برای «توصیف» چیزهایی که در گفته‌های مشارکت‌کننده حائز اهمیت است و نه «تفسیر» معنای آن‌ها تأکید می‌شوند. گام اول کدگذاری توصیفی خواندن کامل متن پیاده شده‌ای که قصد تحلیل آن است. گام بعدی، مشخص نمودن هر چیزی در متن است که ممکن است به ما در فهم دیدگاه‌ها، تجربیات و ادراکات مشارکت‌کننده «در ذیل

شکل ۳: کدهای تفسیری و کدهای توصیفی در سیستم کدها

جدول ۲: سوالات مورد پرسش در مصاحبه

ردیف	سوالات
۱	به نظر شما، نقطه قوت ابعاد فیزیکی- فضایی در فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی که می‌تواند به سرزندگی محیطی کمک کند چیست؟ ایجاد آرامش □ ایجاد هویت و خودشناسی □ تأمین امنیت □ ایجاد تفریح و سلامتی □ موارد دیگر .....
۲	به نظر شما کدام یک از موارد زیر مهم‌ترین مشکلات موجود موجب عدم سرزندگی محیطی در فضاهای باز این مجتمع‌های مسکونی است؟ آلودگی □ مساحت کم مجتمع‌های مسکونی □ عدم جذابیت و زیبایی فرم و بافت □ موارد دیگر .....
۳	آیا فکر می‌کنید ایجاد فضاهای سبز می‌تواند زندگی ساکنان را در فضاهای باز مجموعه مسکونی طولانی‌تر کند؟ بلی □ خیر □
۴	به نظر شما ویژگی‌های یک مجتمع مسکونی سرزنده چیست؟
۵	به نظر شما، چگونه می‌توان با ایجاد امکانات فیزیکی، در فضاهای باز مجموعه مسکونی به سرزندگی محیطی در شب دست یافت؟
۶	به نظر شما عوامل فیزیکی- فضایی که باعث افزایش رضایت ساکنین از محیط آن‌ها می‌شود چیست؟
۷	به نظر شما، شکل و معماری فضاهای داخل و خارج از منطقه چگونه می‌تواند باعث افزایش سرزندگی در فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی شود؟
۸	به نظر شما کدام یک از عوامل زیر تأثیر بیشتری در سرزندگی محیطی فضاهای باز مجموعه‌های مسکونی دارد؟ پارک‌ها □ اماکن و سالن‌های ورزشی □ مراکز فرهنگی و کتابخانه‌ها □ سینما □ کافه و رستوران □ مراکز خرید □ پیاده‌رو □ موارد دیگر .....
۹	به نظر شما کدام یک از مراسم/ مراسم عمومی در مجتمع مسکونی می‌تواند در فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی سرزندگی ایجاد کند؟ مراسم ملی و مذهبی (عزاداری و غیره) □ جشن‌های ملی و مذهبی □ موارد دیگر .....

ردیف	سؤالات	مصاحبه با کارشناسان و مدیران مجتمع های مسکونی
۱۰	به نظر شما چگونه می توان مکان را بازبایی کرد و حس مکان و دل بستگی ساکنان را به زیستگاه آن ها تقویت کرد؟	
۱۱	چگونه می توان زمان پیاپی در شب و امنیت زنان در فضاهای باز مجموعه مسکونی را افزایش داد؟ (توضیح دهید)	
۱۲	به نظر شما، بین طراحی متخصصان و تصاویر ذهنی ساکنین تطبیقی وجود دارد؟	
۱۳	به نظر شما میانگین مدت زمان صرف شده در فضاهای باز مجموعه مسکونی چقدر است؟ ۰-۱۵ دقیقه □ ۱۵-۳۰ دقیقه □ ۳۰-۴۵ دقیقه □ ۴۵-۶۰ دقیقه □ بیش از ۶۰ دقیقه □	
۱۴	راهکارهای شما برای افزایش نشاط محیطی فضاهای باز در مجتمع های مسکونی چیست؟	

سؤال های پرسشنامه با استفاده از فرمول CVI برای ۲۰ متخصص محاسبه و مقدار آن ۰.۷۱ بود. توزیع نرمال داده ها با آزمون کولموگروف اسمیرنوف بررسی و مشخص شد داده ها دارای توزیع نرمال می باشند. سپس نتایج در نرم افزار SPSS وارد و مورد تحلیل قرار گرفت. میزان وابستگی داده ها با آزمون همبستگی پیرسون سنجیده شد.

۵-۳- نمونه گیری

به علت ترکیبی بودن رویکرد این پژوهش از نمونه گیری های متفاوت در حوزه های مختلف کمی و کیفی استفاده شد.

۵-۳-۱- نمونه گیری کیفی

در نمونه گیری کیفی جهت انتخاب مجتمع های مسکونی مطلوب از میان ۱۴ مجتمع مسکونی، ۹ مورد با استفاده از روش دلفی برگزیده شد. بدین صورت که نخست از ۲۰ متخصصینی که اشراف کامل به موضوع و مجتمع های مسکونی مورد مطالعه داشتند و به صورت گلوله برفی انتخاب شدند، خواسته شد که به ۱۴ مجتمع مسکونی به میزان بهره گیری و دارا بودن عوامل کالبدی- فضایی سرزندگی در فضاهای باز مجتمع های مسکونی نمره ۱ تا ۱۰ بدهند و مجتمع هایی که امتیاز میانگین آن ها بالای ۵ بود برگزیده شده و دوباره به متخصصین برای تأیید انتخاب آن ها ارجاع داده شد.

در گام بعدی جهت مصاحبه با متخصصین، در این مطالعه با ۴۶ نفر مصاحبه انجام شد که از مصاحبه سی و هفتم به بعد، تکرار در اطلاعات دریافتی مشاهده شد. مطابق با اصول گراند تئوری، پس از اجرای اولین مصاحبه، نسبت به جمع آوری داده ها و تجزیه و تحلیل آن ها اقدام می شود (Rose, 2007, p. 184).

۵-۱-۲- کدگذاری محوری^۹

در این تحقیق کدگذاری محوری بر اساس استفاده از الگوی پارادایم صورت گرفته است؛ بنابراین دسته بندی های فرعی با دسته بندی اصلی مطابق با الگوی پارادایم مرتبط می شوند و هدف اصلی این است که محقق را قادر سازد تا به صورت نظام مند در مورد داده ها و مرتبط کردن آن ها تفکر کند. اساس این فرآیند، ارتباطی در کدگذاری محوری بر بسط و گسترش مقوله ها است که در شکل زیر ارائه شده است. لازم به توجه است که در رویکرد مورد استفاده در این پژوهش، داده ها بر اساس بعد فضایی- کالبدی در درون طبقه ها قرار گرفته است؛ بنابراین، از فرآیندهای کدگذاری روش داده بنیاد موارد زیر به دست می آید.

ساخت مقولات اصلی با توجه به مقولات فرعی و ایجاد ارتباط میان آن ها؛ به این معنی که کدهای اولیه به علت تعداد فراوان آن ها به کدهای ثانویه تبدیل می شوند. چند کد ثانویه تبدیل به یک کد مفهومی می شود. در نتیجه در این قسمت، ۳۸ مقوله ظهور یافت. همچنین طبقه بندی و ارتباط میان آن ها نیز تبیین می شود. ایجاد شبکه ارتباطی میان کل مقوله ها در قالب چند طبقه: همه مقوله ها (از جمله فرعی و اصلی) در قالب «کدگذاری محوری» در باره یک مقوله محوری سامان می یابند.

۵-۲- روش تحقیق کمی

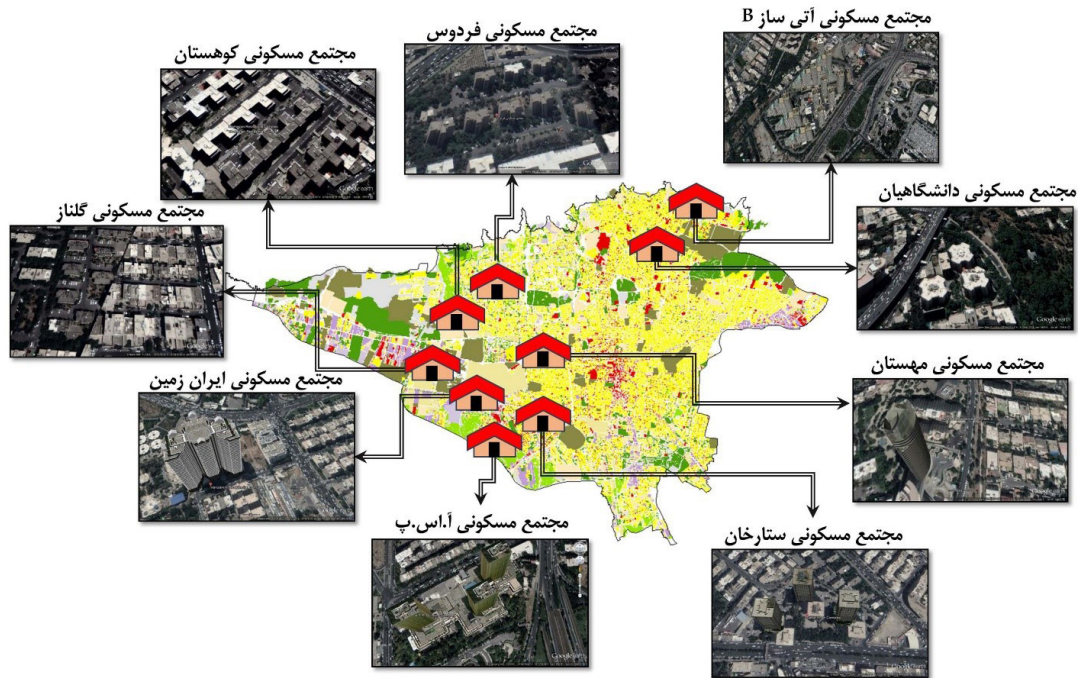
در «بخش کمی» عوامل و متغیرهای موجود در ادبیات نظری استخراج و سپس پرسشنامه ای با توجه به این متغیرها، با طیف لیکرت تدوین شده و بین ساکنین در مجتمع های مسکونی شهر تهران توزیع شد. روایی

جدول ۳: توزیع فراوانی برای وضعیت تخصص مصاحبه شونده

مصاحبه شونده	تعداد	درصد فراوانی	درصد تجمع
اساتید معماری	۱۶	۳۴.۸	۳۴.۸
اساتید معماری منظر	۹	۱۹.۵	۵۴.۳
اساتید طراحی شهری	۱۲	۲۶.۲	۸۰.۵
اساتید برنامه ریزی شهری	۹	۱۹.۵	۱۰۰
مجموع	۴۶	۱۰۰	-

شکل ۴: نمونه مطلوب از جامعه مورد مطالعه

۵-۳-۲- نمونه گیری کمی

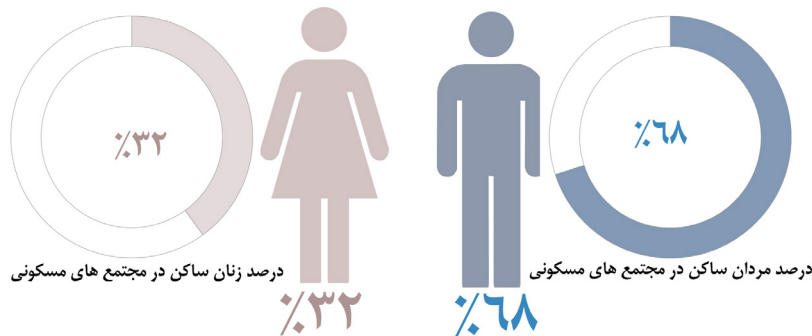
پرسشنامه در میان نمونه تصادفی از جامعه آماری (ساکنین مجتمع‌های مورد نظر) توزیع شد. حجم نمونه با استفاده از جدول مورگان انتخاب شد که شامل ۳۷۶ نفر می‌باشد که به تناسب جمعیت و تفکیک زن و مرد و به صورت تصادفی در ۱۴ مجتمع مسکونی توزیع شد. در حالت کلی مجموعه مسکونی شهر تهران بر اساس فراوانی واحدهای مسکونی به سه گروه مقیاس کوچک (کمتر از ۲۱۶ واحد)، مقیاس میانه (بین ۲۱۷ تا ۵۰۴ واحد) و مقیاس کلان (بالتر از ۵۰۵ واحد) تفکیک می‌شوند. سه گروه اصلی ۱- پراکنده ۲- نواری ۳- متمرکز قابل تفکیک اند (Einifar, & Ghazizadeh, 2010, p. 37).

در گام بعدی، بنا به نظر کارشناسان و مدیران مجتمع‌های مسکونی و متغیرهای استخراج شده، به صورت پرسشنامه بسته با پاسخ‌های پنج‌درجه‌ای طیف لیکرت، پرسشنامه تدوین شد. ساختار پرسشنامه شامل سؤالاتی در رابطه با سؤال اصلی پژوهش؛ یعنی بررسی میزان اثر هر یک از عوامل سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجموعه‌های مسکونی شهر تهران و در راستای پاسخگویی به آن بود. به منظور انجام محاسبات، نمره ۵ برای «تأثیر خیلی زیاد» و نمره ۱ برای «تأثیر خیلی کم» از سوی هر متخصص در نظر گرفته شد و جهت به حداقل رساندن هزینه و زمان،

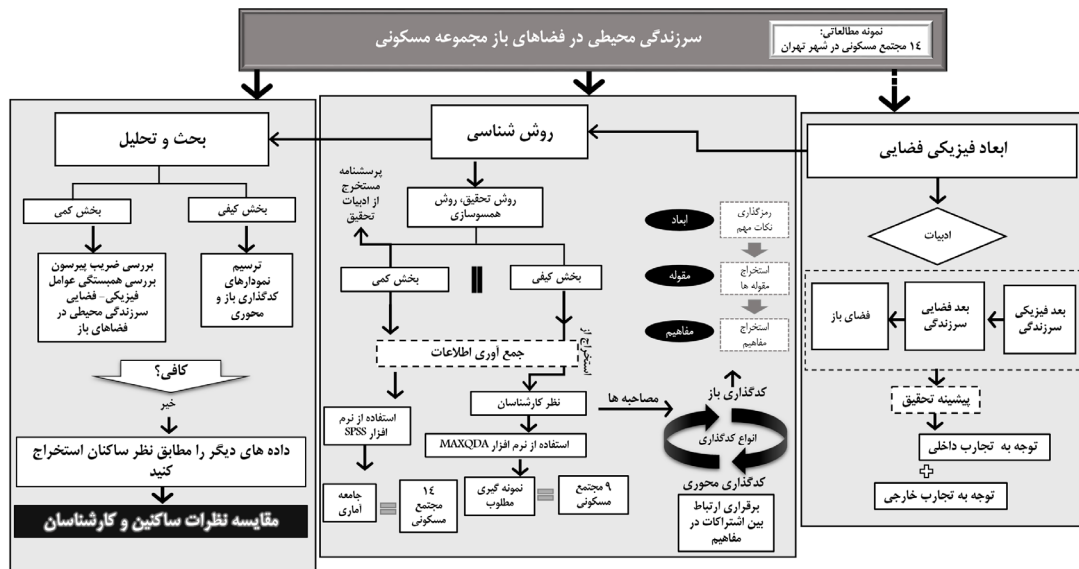
جدول ۴: مجموعه مسکونی مورد مصاحبه

تعداد واحدها	الگوی فضای باز مجتمع‌های مسکونی		ارتفاع
	۲۱۶-۵۰۴	۵۰۵+	
گلناز	کوهستان	-	۶-
فردوس	ارغوان	صدرا	۷-۱۲
نویسندگان بعثت	-	-	خطی
دانشگاهیان	-	-	متمرکز
ستارخان	آتی ساز B	-	۱۳+
مهستان	ایران زمین	حافظ	متمرکز
آ.اس.پ	-	-	خطی

شکل ۵: درصد زنان و مردان مورد مصاحبه

شکل ۶: فرآیند روش تحقیق

۶. یافته‌ها

به‌هم‌پیچیده بعد فضایی- کالبدی بود که ماهیت اصلی سرزندگی محیطی را شکل می‌دهند.

۱-۱-۶- بعد کالبدی سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجموعه مسکونی

در خلال مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته از کارشناسان، کدهای مفهومی استخراج شد که از واکاوی و بررسی عمیق ایشان درون‌مایه اصلی بعد کالبدی به‌عنوان یکی از زمینه‌های اصلی سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجموعه مسکونی مشخص شد. در واقع چنین می‌نماید که در فضاهای باز مجموعه مسکونی می‌تواند بر پایه ویژگی‌های کالبدی پویایی محیط کالبدی و توجه به بافت ابنیه شکل گیرد. از این‌رو، در تأیید نظریه‌پردازانی که سرزندگی محیطی را ناشی از عوامل کالبدی معرفی نموده‌اند، می‌توان از بعد کالبدی به‌عنوان یکی از زمینه‌های اصلی تقویت‌کننده سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجموعه مسکونی نام برد. همچنین تحلیل یافته‌ها بیانگر این نکته می‌باشد که درون‌مایه اصلی خود متأثر و مشتعل

در این قسمت، نخست با استفاده از روش‌های کیفی عوامل مؤثر بر سرزندگی از دیدگاه کارشناسان مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد و سپس از طریق پرسشنامه عوامل مؤثر بر سرزندگی از دیدگاه ساکنین که تجربه زیسته دارند با روش‌های کمی، مورد بحث قرار گرفته و نهایتاً با یکدیگر مقایسه می‌شوند.

۱-۶- یافته‌های قبل از کدگذاری باز

در این مرحله، بارها و بارها داده‌های گردآوری‌شده را مرور شده و از زوایای گوناگون به آن توجه شده است. در این مرحله پژوهشگر با مرور مجموعه داده‌های گردآوری‌شده تلاش می‌کند که مفاهیم مستتر در آن را بازشناسد. در نهایت اطلاعات حاصل از مصاحبه با اساتید و مدیران مجتمع‌های مسکونی، ۳۸ مفهوم در ارتباط با سرزندگی محیطی استخراج شد (شکل ۷). این ساختار تجربه بر اساس نوع معانی حاصل از تجربه مثبت و ارتباطات

محیطی در فضاهای باز مجموعه مسکونی می‌باشد، به‌گونه‌ای که گزاره‌های متعددی در درون مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته دال بر این امر وجود دارد.

«من خودم با پای پیاده قدم می‌زدم که چشم به یکی از مجتمع‌ها افتاد دیدیم که یسری محوطه‌های دلگیری داره که اصلاً تنوع توشون دیده نمیشه و همشون شبیه همن» (کد: تنوع، شگفتی و اکتشاف).

«به نظر من اگه بیاییم توی فضای باز مجتمع‌ها مغازه و پاساژ بزاریم که هم پاسخگو نیازهای اهالی مجتمع باشه و هم از بیرون مجتمع افراد می‌تونن برن، مایحتاجشان را تهیه کنن یا در رستوران‌هایشان غذا بخورن اینجوری سرزندگی بیشتر میشه» (کد: آزادی انتخاب، تنوع و ترکیب).

«برای این‌که سرزندگی ایجاد کنیم باید یه فضایی باشه که حس کنیم به جایی از شهر پا گذاشته‌ایم که از نقاط دیگر جداست، حتی اگه توی دل شهر هم باشه باید هیاهو و آلودگی نداشته باشه و برعکس فضای آرامش‌بخشی باشه و فضای سبز داشته باشه و هم برای آدمایی که متعلق به مجموعه نیستن طراحی بشن هم برای ساکنین، غیره» (کد: پیچیدگی و تنوع، مقیاس).

از این تعداد ۱۰۳ کد سطح اول بدون احتساب همپوشانی آن‌ها استخراج شد. با احتساب همپوشانی و ادغام آن‌ها برای کدگذاری دقیق‌تر و تسهیل در روند پژوهش، ۸۲ کد اولیه باقی ماند. پس از آن این کدها بر اساس تشابهات و تفاوت‌هایشان با هم مقایسه و طبقه‌بندی شدند. حاصل این طبقه‌بندی، ۶۷ مفهوم بود. در ادامه این مفاهیم نیز بر اساس تشابهات و تفاوت‌هایشان در طبقاتی دسته‌بندی شدند. حاصل این دسته‌بندی تولید ۳۸ طبقه اولیه در روند کدگذاری باز بود.

بر درون مایه‌های فرعی دیگری می‌باشد که در شکل ۷ ذکر شده است. از جمله شواهد آن می‌توان به گزاره‌های زیر اشاره نمود:

«الان دیگه ساکنان و مالکان به دنبال فروش ساختمان نیستند، بدون انجام عملیات پایانی نظیر ناسازی استفاده می‌کنند و یا با کمترین هزینه و بدون طراحی نما، حجم و کالبد ساختمان رها می‌شه» (کد: عدم توجه به بافت و فرم بنا).

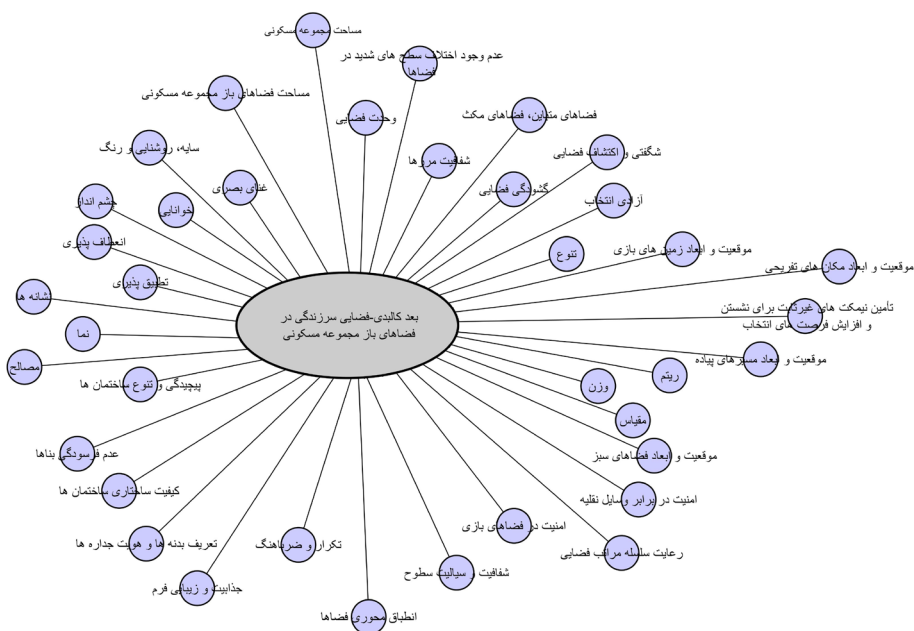
«یکی از مشکلاتی که توی مجتمع‌های مسکونی معمولاً هست اینه که حیاط خیلی کوچیکی داره مثل مجتمع مسکونی کوهستان» (کد: مساحت فضای باز مجتمع مسکونی).

«ببینید با توجه به آگاه‌سازی فرهنگ‌سازی که داریم می‌کنیم نسبت به زلزله، آموزش‌هایی که دارند توی مدارس می‌دن نسبت به این مورد اما متأسفانه تو فضای باز مجتمع‌های الان هیچ‌کدام از این استانداردهایی که ضد زلزله باشه رو نداره. الان مثلاً می‌گیم که جایی مقاوم هست که فرسوده نباشه ولی بیشتر مجتمع‌های مسکونی بافتشون قدیمی شده» (کد: عدم فرسودگی کالبدی توده).

۶-۱-۲- بعد فضایی سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجموعه مسکونی

نتایج مطالعات حاضر حکایت از آن دارد که بعد فضایی (برخورداری از استخوان‌بندی و سازمان فضایی مستحکم) می‌تواند از طریق تقویت خوانایی، حفظ و تداوم معانی مکانی، حس فردیت و تعلق داشتن، حس تشخیص و مناعت طبع، هویت و شخصیت ویژه مکان، انسجام موقعیت‌ها موجب سرزندگی محیطی شود. به عبارت دیگر، ویژگی فضایی، آرامش، هویت و خودشناسی، امنیت، تفریح و تندرستی از جمله زمینه‌ها و عوامل اصلی سرزندگی

شکل ۷: کدهای مفهومی استخراج‌شده از مصاحبه‌ها با کدگذاری باز

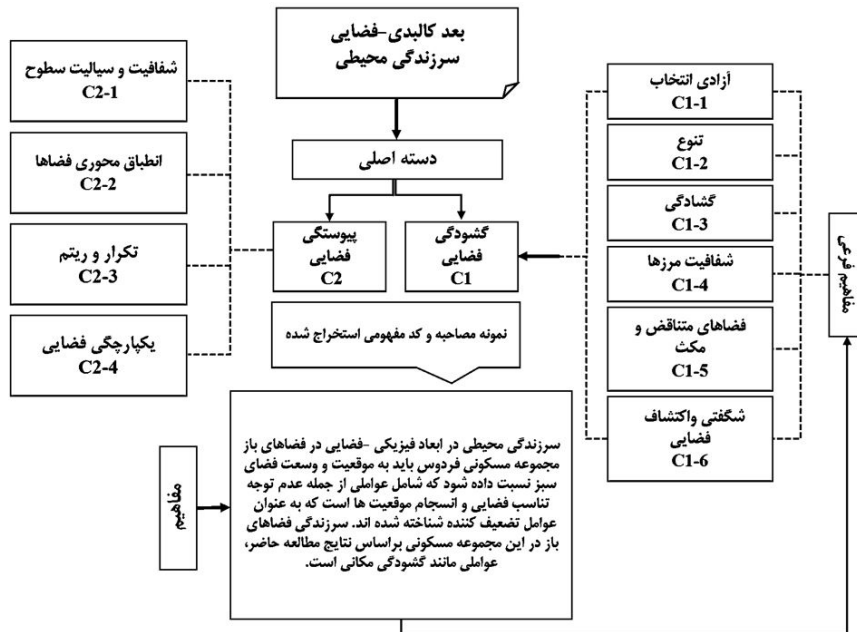

۶-۲- کدگذاری محوری

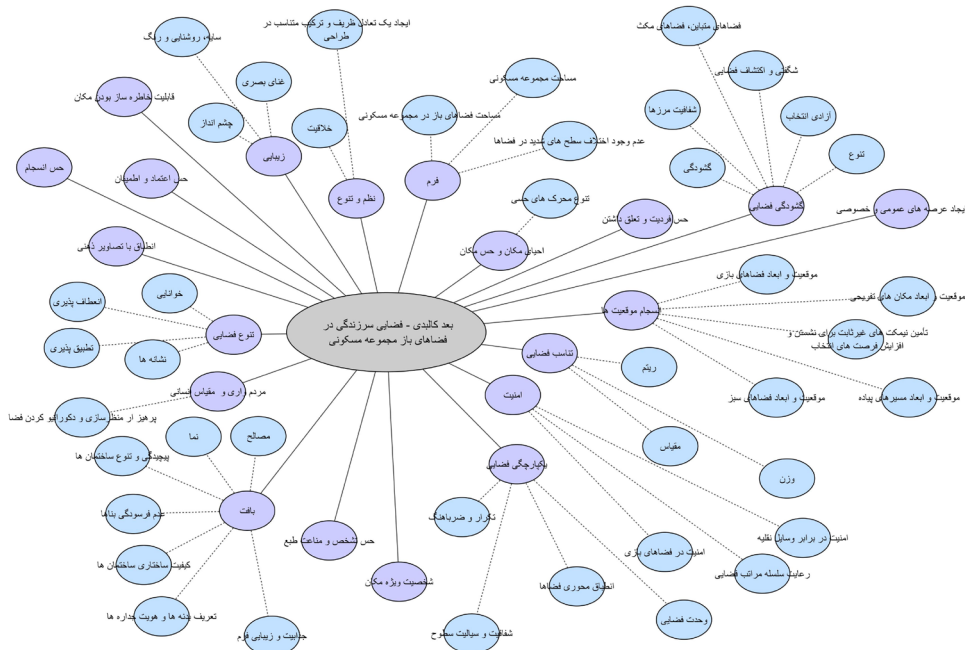
و ابعاد مشترکشان، حول یک محور اصل قرار گرفتند تا زمینه پدیدار شدن فرآیند نهفته در داده‌ها فراهم شود. در کدگذاری محوری طبقات به‌طور سیستماتیک توسعه می‌یابند و با زیرطبقات خود ارتباط پیدا می‌کنند. برای این منظور تمامی کدها مجدد بررسی شدند و کدهایی که دارای ویژگی‌های مشترک بودند، دسته‌بندی شدند. طبقات اصلی بر اساس مفاهیم درون آن نام‌گذاری و در طی این فرآیند ۳۸ مفهوم به دست آمده در کدگذاری باز، به ۱۲ مفهوم اصلی و محوری تقلیل یافت.

در این مطالعه در کدگذاری محوری، طبقات شکل گرفته در کدگذاری باز با یکدیگر مقایسه و ارتباط با زیر طبقاتشان بررسی و طبقات مشابه باهم ادغام شده و داده‌ها به تدریج حالت انتزاعی‌تری به خود گرفتند. در کدگذاری محوری برقراری ارتباط مجدد در کدگذاری محوری، بین کدهای مفهومی در کدگذاری باز، ارتباط ایجاد می‌شود. در این مرحله از طبقه‌بندی، کدها با توجه به ویژگی‌ها

شکل ۸: نحوه تبدیل مقوله‌های فرعی به مقوله‌های اصلی

شکل ۹: ابعاد فضایی - فیزیکی سرزندگی محیطی با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA

۳-۶- یافته‌های کمی

مؤلفه‌ها رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد و تنها با عدم مردم‌واری دارای رابط منفی و معنی‌دار می‌باشد، به این معنا که با ارتقای میزان همبستگی و خاطره‌ساز بودن یک مکان مؤلفه‌های دیگر شاخص‌ها ارتقاء پیدا می‌کند و مؤلفه‌های عدم مردم‌واری (منظرسازی‌های وسیع دکوراتیو و کاربردی نکردن و عدم تلفیق کارکردهای عمومی در طراحی) کاهش پیدا می‌کند. از نتایج استخراج‌شده از جدول زیر می‌توان این‌گونه برداشت نمود که بیشترین همبستگی بین مؤلفه همبستگی و خاطره‌ساز بودن یک مکان با دیگر مؤلفه‌هاست و بعد از آن حس فردیت و احساس تعلق داشتن بر دیگر مؤلفه‌ها بیشترین تأثیر را در ارتقای آن‌ها داشته است.

در مرحله بعد، با استفاده از اطلاعات استخراج شده از پرسشنامه‌هایی که توسط ساکنین پاسخ داده شده بود، به‌منظور سنجش رابطه بین مؤلفه‌های کالبدی و فضایی با یکدیگر از ضریب همبستگی پیرسون استفاده می‌شود. جدول شماره ۵ نشانگر روابط همبستگی بین مؤلفه‌های کالبدی- فضایی سرزندگی محیطی در مجموعه‌های مسکونی شهر تهران است. با توجه به جدول ۵ مشاهده می‌شود که بین مؤلفه‌های کالبدی- فضایی در مجموعه مسکونی‌های شهر تهران رابطه‌ی زیر برقرار است. نتایج جدول نشانگر این است که به‌عنوان نمونه، بین مؤلفه «همبستگی و خاطره‌ساز بودن یک مکان» و دیگر

جدول ۵: بررسی رابطه همبستگی بین متغیرهای ابعاد کالبدی- فضایی سرزندگی محیطی فضای باز مجموعه مسکونی

	X19	X18	X17	X16	X15	X14	X13	X12	X11	X10	X9	X8	X7	X6	X5	X4	X3	X2	X1
Y1																			۱
Y2																		۱	-۰.۶۲۵
Y3																	۱	-۰.۶۲۶	-۰.۶۲۱
Y4																۱	-۰.۴۲۱	-۰.۶۵۶	-۰.۱۱۷
Y5															۱	-۰.۳۵۶	-۰.۲۱۴	-۰.۴۸۷	-۰.۲۲۴
Y6														۱	۰۰.۵۸۹	-۰.۳۲۵	-۰.۸۹۵	-۰.۵۵۵	-۰.۱۱۲
Y7												۱	-۰.۰۵۶	-۰.۵۴۵	-۰.۱۱۲	-۰.۲۱۰	-۰.۲۱۵	-۰.۳۰۶	-۰.۳۰۶
Y8										۱	۰.۳۶۹	-۰.۲۱۵	-۰.۱۱۶	-۰.۲۴۵	-۰.۲۱۴	-۰.۱۱۲	-۰.۱۱۲	-۰.۳۰۷	-۰.۳۰۷
Y9									۱	۰.۵۶۸	۰.۵۶۸	-۰.۳۵۲	-۰.۰۲۶	-۰.۲۱۵	۰۰.۸۹۵	-۰.۲۴۵	-۰.۱۱۸	۰.۰۶۰۵	۰.۰۶۰۵
Y10										۰.۳۸۵	-۰.۱۱۴	-۰.۱۱۴	-۰.۳۴۱	۰.۵۴۰	-۰.۳۳۵	-۰.۲۷۸	-۰.۸۵۷	-۰.۲۱۴	۰.۳۵۷
Y11									۱	-۰.۱۵	-۰.۱۲۶	-۰.۱۲۶	-۰.۱۲۵	-۰.۲۰۳	-۰.۴۴۰	۰.۳۶۶	-۰.۶۵۱	-۰.۲۲۲	۰۰.۳۳۰
Y12										۰.۸۹۵	۰.۳۲۱	-۰.۶۶۱	-۰.۶۶۱	-۰.۱۳۵	-۰.۰۲۳	-۰.۳۲۱	-۰.۳۴۱	-۰.۳۵۶	۰.۱۱۴
Y13										۱	-۰.۲۱۸	-۰.۲۲۴	-۰.۵۶۸	-۰.۶۲۵	-۰.۶۲۵	-۰.۶۶۸	-۰.۲۴۶	۰۰.۷۵۲	-۰.۲۲۵
Y14											۱	-۰.۴۱۸	-۰.۷۴۶	-۰.۳۲۸	-۰.۲۱۱	۰۰.۸۴۰	۰۰.۸۴۰	-۰.۶۵۴	۰۰.۶۸۹
Y15												۱	-۰.۲۱۵	-۰.۲۱۵	-۰.۲۵۹	-۰.۲۱۲	-۰.۱۲۴	-۰.۴۱۲	-۰.۲۶۵
Y16													۱	۰۰.۶۸۸	-۰.۳۲۶	-۰.۲۱۴	۰.۰۶۸۵	۰۰.۸۴۲	-۰.۲۲۹
Y17														۱	-۰.۰۶۷	-۰.۲۸۸	-۰.۲۱۵	-۰.۳۲۸	۰.۳۲۴
Y18															۱	-۰.۸۶۵	-۰.۴۰۶	-۰.۸۴۱	-۰.۳۲۱
Y19																۱	۰۰.۳۲۴	-۰.۳۲۱	-۰.۴۱۱

*P<0.05 و **P<0.01

جمعیتی مجتمع‌ها و توزیع آن به‌صورت تصادفی صورت گرفت. جدول زیر به‌طور تفصیلی بیانگر میزان تأثیر هر یک از متغیرها در فضای باز مجتمع‌ها می‌باشد و در آن بر اساس طیف لیکرت، پنج متغیر که تأثیرگذارتر بودند مورد تأکید قرار گرفتند.

پس از مرحله بررسی میزان همبستگی متغیرها با میزان سرزندگی فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی، به تحلیل نتایج حاصل از پرسشنامه‌های توزیع شده میان ساکنین، در مورد مؤلفه‌ها و ابعاد فضایی- فیزیکی سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی‌شان پرداخته شد. لازم به ذکر است که نمونه‌گیری بر اساس تراکم

جدول ۶: دسته‌بندی مجموعه‌های مسکونی برحسب مؤلفه‌های استخراج‌شده از ادبیات نظری در هر بعد کالبدی- فضایی در سرزندگی محیطی

فرم	بافت	زیبایی	نظم و تنوع	پرهیز از دکوراسیون	تنوع فضایی	ایمنی	انسجام موقعیت‌ها	قابلیت خاطره ساز بودن مکان	هویت و شخصیت ویژه مکان	گشایش فضایی	حس اعتماد و اطمینان	حس تشخیص و مناعت طبع	حس فردیت و تعلق داشتن	ایجاد عرصه‌های عمومی و خصوصی	احیای مکان حسن مکان	تناسبات فضایی	انسجام فضایی	احساس همبستگی، انطباق با تصاویر ذهنی	مجتمع‌های مسکونی
۰.۴۱	۰.۲۹	۰.۲۸	۰.۲۴	۰.۲۱	۰.۵۳	۰.۲۶	۰.۴۷	۰.۳۱	۰.۲۸	۰.۲۹	۰.۲۶	۰.۳۴	۰.۲۴	۰.۳۱	۰.۲۴	۰.۳۵	۰.۳۷	۰.۴۷	فردوس
۰.۵۱	۰.۲۷	۰.۴۹	۰.۲۲	۰.۲۵	۰.۲۳	۰.۴۷	۰.۲۷	۰.۲۸	۰.۳۱	۰.۲۲	۰.۳۲	۰.۳۴	۰.۲۸	۰.۳۷	۰.۲۱	۰.۳۲	۰.۳۴	۰.۲۳	کوهستان
۰.۳۱	۰.۴۴	۰.۳۹	۰.۲۸	۰.۲۱	۰.۲۵	۰.۵۳	۰.۴۶	۰.۲۷	۰.۵۴	۰.۳۱	۰.۴۷	۰.۳۷	۰.۲۹	۰.۲۶	۰.۳۲	۰.۳۵	۰.۴۸	۰.۴۹	دانشگاهیان
۰.۳۴	۰.۳۷	۰.۲۹	۰.۳۷	۰.۳۱	۰.۲۸	۰.۴۱	۰.۳۸	۰.۳۱	۰.۳۴	۰.۲۹	۰.۳۷	۰.۳۴	۰.۲۳	۰.۴۲	۰.۲۸	۰.۳۹	۰.۲۶	۰.۳۴	ستارخان
۰.۲۹	۰.۴۱	۰.۳۴	۰.۲۶	۰.۳۲	۰.۲۱	۰.۵۳	۰.۳۶	۰.۴۸	۰.۲۸	۰.۶۱	۰.۴۸	۰.۵۱	۰.۳۵	۰.۵۷	۰.۲۳	۰.۳۵	۰.۷۱	۰.۶۲	مهستان
۰.۳۷	۰.۴۱	۰.۵۴	۰.۵۹	۰.۶۴	۰.۵۱	۰.۴۶	۰.۴۳	۰.۳۴	۰.۴۸	۰.۳۸	۰.۵۷	۰.۴۶	۰.۴۲	۰.۲۹	۰.۲۶	۰.۵۸	۰.۶۲	۰.۷۲	ایران زمین
۰.۵۹	۰.۴۶	۰.۳۴	۰.۵۲	۰.۳۸	۰.۳۳	۰.۳۸	۰.۳۶	۰.۲۹	۰.۴۹	۰.۲۷	۰.۳۶	۰.۵۲	۰.۴۶	۰.۵۳	۰.۵۷	۰.۳۶	۰.۲۹	۰.۴۴	گلناز
۰.۶۵	۰.۵۹	۰.۴۲	۰.۵۱	۰.۳۹	۰.۶۹	۰.۴۲	۰.۷۳	۰.۶۸	۰.۶۹	۰.۵۳	۰.۷۱	۰.۵۷	۰.۶۲	۰.۶۱	۰.۲۲	۰.۳۸	۰.۴۱	۰.۶۴	آنی‌ساز B
۰.۴۱	۰.۴۱	۰.۶۸	۰.۴۳	۰.۳۶	۰.۷۲	۰.۳۴	۰.۳۴	۰.۳۱	۰.۴۱	۰.۴۴	۰.۳۸	۰.۳۹	۰.۶۳	۰.۴۳	۰.۴۶	۰.۳۱	۰.۵۷	۰.۵۵	آ.آ.س.پ
۰.۶۱	۰.۴۷	۰.۵۹	۰.۲۴	۰.۲۷	۰.۴۵	۰.۵۲	۰.۲۷	۰.۲۹	۰.۳۳	۰.۳۹	۰.۴۲	۰.۴۹	۰.۳۵	۰.۵۱	۰.۴۵	۰.۴۱	۰.۳۹	۰.۴۸	بعثت
۰.۴۵	۰.۴۲	۰.۳۷	۰.۳۷	۰.۳۴	۰.۵۶	۰.۳۶	۰.۵۲	۰.۴۹	۰.۴۷	۰.۳۹	۰.۴۶	۰.۱۸	۰.۲۷	۰.۳۷	۰.۲۸	۰.۳۱	۰.۳۷	۰.۳۴	ارغوان
۰.۵۷	۰.۵۹	۰.۵۳	۰.۵۵	۰.۴۹	۰.۷۵	۰.۵۷	۰.۷۱	۰.۶۹	۰.۶۲	۰.۵۱	۰.۶۵	۰.۴۸	۰.۵۲	۰.۵۴	۰.۶۰	۰.۵۸	۰.۵۹	۰.۵۳	صدرا
۰.۳۱	۰.۲۴	۰.۳۴	۰.۲۲	۰.۱۹	۰.۱۷	۰.۲۸	۰.۲۱	۰.۱۸	۰.۱۶	۰.۱۶	۰.۱۳	۰.۲۹	۰.۱۷	۰.۲۵	۰.۲۲	۰.۲۴	۰.۱۶	۰.۱۴	نویسندگان
۰.۶۴	۰.۶۱	۰.۶۸	۰.۶۱	۰.۵۹	۰.۷۳	۰.۵۸	۰.۵۴	۰.۵۱	۰.۵۹	۰.۵۴	۰.۵۳	۰.۶۱	۰.۶۵	۰.۵۷	۰.۵۹	۰.۵۳	۰.۶۲	۰.۶۴	حافظ

خصوصی و حس تشخیص و مناعت طبع. مجتمع مسکونی دانشگاهیان، دارای فرم و بافت بسیار غنی است و به دلیل هویت و شخصیت ویژه مکان از نظر ساکنین این مجتمع از اهمیت بالایی برخوردار است. در نتیجه میزان امنیت و حس اعتماد و اطمینان برای ساکنین از عوامل مؤثر بر سرزندگی در فضاهای باز این مجتمع مسکونی است. در مجتمع مسکونی ستارخان، به دلیل میزان سرعت و جرم‌های رخ داده شده از نظر امنیتی شرایط بسیار بدی دارد؛ بنابراین در این مجتمع مسکونی از نظر ساکنین، نیاز به افزایش میزان عرصه‌های عمومی، ایجاد تنوع فضایی (به دلیل بافت کهنه این مجتمع) دارد.

با توجه به جدول بالا، از دیدگاه ساکنین مجتمع مسکونی فردوس، بیشترین مؤلفه تأثیرگذار تنوع فضایی است. علت این امر این است که چهار مجتمع کاملاً شبیه به هم از نظر فرم و بافت با نام مجموعه مسکونی فردوس در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند. فرم نواری که مجموعه مسکونی کوهستان دارد موجب کاهش نظارت و امنیت در این مجتمع مسکونی شده است و به دلیل مساحت کم فضای باز، مکان‌هایی برای نشستن و قرارگیری در عرصه‌های عمومی برای ساکنین وجود ندارد. به‌طور کلی در مجتمع مسکونی کوهستان مؤثرترین عامل تأثیرگذار، عوامل کالبدی و فرم بافت است و عوامل دیگر به ترتیب عبارت‌اند از: زیبایی‌شناسی، ایمنی، ایجاد عرصه‌های عمومی و

شکل ۱۰: مجتمع مسکونی ستارخان، ایجاد امنیت در فضای باز مجتمع با افزایش تعداد دوربین در محوطه

در مجتمع مسکونی گلناز، از فرم نواری برخوردار است که نمای این مجتمع از نظر ساکنین، نیاز به نوسازی دارد که بتواند نظم و تنوع را ایجاد کند. به دلیل وجود مساحت کم مجتمع‌های مسکونی و فضای باز آن‌ها ساکنین خواستار ایجاد عرصه‌های عمومی و خصوصی جهت افزایش حس مناعت طبع بودند.

در مجتمع مسکونی آتی‌ساز B، از نظر ساکنین به دلیل وجود مراکز تجاری، آموزشی و بهداشتی، فرهنگی، سالن آمفی‌تئاتر، تالار پذیرایی، زمین‌بازی کودکان، مهدکودک، کتابخانه، ایمنی بالا، عواملی مانند انسجام موقعیت‌ها، حس اطمینان و اعتماد، هویت و شخصیت ویژه مکان، تنوع فضایی و قابلیت خاطره‌ساز بودن مکان از عوامل تأثیرگذار بر سرزندگی فضای باز این مجتمع مسکونی می‌باشد.

در مجتمع مسکونی مهستان، در شمالی‌ترین و مرتفع‌ترین نقطه شهرک قدس (غرب)، یکی از مجموعه‌های شهری مبتنی بر شهرسازی مدرن حال حاضر در کشور می‌باشد. در فاز یک شهرک غرب (مجاور به خیابان‌های گلستان و مهستان) و مشرف بر دره مسیل اوین که بزرگراه چمران را بر پهنه خود جای داده است، احداث شده است. در نتیجه از نظر ساکنین این مجتمع مسکونی، وجود گشایش و پیوستگی فضایی، از عوامل تأثیرگذار بر سرزندگی فضای باز این مجتمع مسکونی می‌باشد.

در مجتمع مسکونی ایران زمین، وجود امکانات متعدد رفاهی عمومی شامل: پارک‌ها و فضاهای سبز دائمی، مجموعه ورزشی، مراکز تجاری در فضای باز مجموعه مسکونی از مرغوبیت بالایی برای ساکنین آن برخوردار است.

شکل ۱۱: مجتمع آتی‌ساز B، طراحی ویژه گروهی از توده‌های ساختمانی، تراس و بالکن‌های اختصاصی برای ساکنین به دلیل کمبود فضای باز برای ساکنین

(<https://www.google.com/maps>)

عمومی در فضای باز این مجتمع شده است. در مجتمع مسکونی A.S.P، به دلیل وجود امکانات رفاهی چون وجود استخر، سالن ورزشی، باشگاه ورزشی ویژه بانوان، زمین اسکیت، نوجوانان ترجیح می‌دهند اوقات خود را در محوطه برج سپری کرده و از آن خارج نشوند.

در مجتمع آتی‌ساز B با توجه به طراحی ویژه گروهی از توده‌های ساختمانی، تراس و بالکن‌های اختصاصی برای ساکنین ایجاد شده است که با توجه به وسعت قابل توجه، پاسخگوی گروهی از نیازهای خانواده‌ها برای فضای باز می‌باشد. همچنین ساختار پراکنده مجتمع مذکور، منجر به ایجاد تنوع فضایی و طیف متفاوتی از حریم خصوصی و

شکل ۱۲: مجتمع مسکونی A.S.P، وجود امکانات رفاهی در فضای باز

در مجتمع مسکونی صدرا، دلایل سرزندگی این مجتمع از نظر ساکنین عبارت بود از:
۱. توجه به مسائل تأثیرپذیر از فرهنگ مردم در طراحی مجموعه مسکونی

مجتمع مسکونی ارغوان، دارای امکاناتی چون استخر است و به این جهت دارای تنوع فضایی و انسجام موقعیت‌ها می‌باشد. ولیکن علی‌رغم تمامی این امکانات در داخل خود بلوک ساکنین خواستار ایجاد عرصه‌های عمومی در محوطه و فضای باز مجتمع بودند.

آپارتمانی به منظور پیش‌بینی فضای مانور مناسب جهت خودروهای امدادی.
مجتمع مسکونی نویسندگان، مجتمعی کوچک و قدیمی پر درختی است در اکثر اوقات چند نفر زیر سایه درختان با هم مشغول گپ و گفت هستند.

۲. ایجاد فضاهای تجمع و بازی کودکان با رعایت فاصله مناسب از بلوک‌های مسکونی و مسیرهای سواره و ایجاد امکان نظارت والدین
۳. ایجاد فضاهای سبز، آب‌نما، پیست دوچرخه‌سواری، سالن آمفی‌تئاتر روباز، محل بازی کودکان و محل نشیمن
۴. ایجاد فضاهای مکث در جلوی ورودی بلوک‌های

شکل ۱۳: نمای فضای باز مجتمع مسکونی نویسندگان

مابقی به فضای باز اختصاص یافته است. این مجتمع مسکونی دارای استخر و سونا و جکوزی، سالن سینما، اتاق بازی، سالن ورزشی و سالن اجتماعات است. واحدهای مسکونی در دو بلوک واقع هستند که این دو بلوک توسط یک راهروی زیبا به هم متصل می‌شوند.

مجموعه مسکونی بعثت، از ۷ بلوک تشکیل می‌شود که علی‌رغم تراکم بالای جمعیت از لحاظ امکانات و تسهیلات در فضای باز در سطح قابل قبولی قرار ندارد. مجتمع مسکونی حافظ از جمله مجتمع‌هایی است که بلوک‌های مسکونی در قسمتی از زمین متمرکز شده و

جدول ۷: متغیرهای مورد مطالعه در سه گام (کمی و کیفی و بررسی پاسخ‌های ساکنین مجتمع‌های مسکونی)

بخش‌ها	متغیرها
بخش کیفی	<p>داده‌های کیفی روایتی</p> <p>تناسب فضایی</p> <p>انسجام فضایی</p> <p>گشایش فضایی</p> <p>حس تشخص و مناعت طبع</p> <p>حس فردیت و تعلق داشتن</p> <p>حس تشخص و مناعت طبع</p> <p>انسجام موقعیت‌ها</p> <p>ایمنی</p> <p>تنوع فضایی</p> <p>استفاده از مضامین متنی</p> <p>فرم</p> <p>بافت</p> <p>زیبایی</p>
بخش کمی	<p>استانداردسازی اندازه‌گیری‌ها به‌طور منظم قبل از جمع‌آوری داده‌ها</p> <p>کنترل بستر (سابقه) مطالعه موردی (نتیجه)</p> <p>جمع‌آوری داده‌ها از جامعه آماری</p> <p>حس اعتماد و اطمینان</p> <p>حس تشخص و مناعت طبع</p> <p>حس فردیت و تعلق داشتن</p> <p>حس تشخص و مناعت طبع</p> <p>احیای مکان حس مکان</p> <p>تناسبات فضایی</p> <p>انسجام فضایی</p> <p>گشایش فضایی</p> <p>حس اعتماد و اطمینان</p> <p>حس تشخص و مناعت طبع</p> <p>حس فردیت و تعلق داشتن</p> <p>حس تشخص و مناعت طبع</p> <p>احیای مکان حس مکان</p> <p>تناسبات فضایی</p> <p>انسجام موقعیت‌ها</p> <p>ایمنی</p> <p>تنوع فضایی</p> <p>پرهیز از دکوراتیو کردن فضا</p> <p>نظم و تنوع</p> <p>زیبایی</p> <p>بافت</p> <p>فرم</p>
شاخص‌های اضافه شده بنا به نظر ساکنین	<p>سایر عوامل مؤثر بر سرزندگی مستخرج از دیدگاه ساکنین مجتمع‌های مسکونی</p> <p>دینامیک در فضا</p> <p>ثبات و خودکفایی</p> <p>فاصله بلوک‌های ساختمانی از یکدیگر</p> <p>درجه تسلط بر محیط</p> <p>روندپذیری</p> <p>نظارت بر محیط زیست</p> <p>تجمع</p> <p>حس پویایی</p> <p>فضاهایی با تجهیزات ورزشی</p>

۷. نتیجه گیری

نتایج حاصل از کدگذاری باز تحلیل مصاحبه‌های صورت گرفته، به شناسایی ۳۸ مؤلفه سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجموعه مسکونی مورد مطالعه انجامید. زمانی که طبقات شکل گرفته در کدگذاری باز با یکدیگر مقایسه و ارتباط با زیر طبقاتشان بررسی شدند، ۳۸ مفهوم به دست آمده در کدگذاری باز، به ۱۲ مفهوم اصلی و محوری تقلیل یافت. از دیدگاه متخصصین شاخص‌هایی که موجب تقویت سرزندگی در فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی می‌شد مورد بررسی قرار گرفت. در واقع از دید کارشناسان، این ۱۲ مفهوم برای بهبود و تحقق حس سرزندگی در ابعاد کالبدی و فضایی در فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی از اهمیت بالایی برخوردارند. ولی دید جامع از نحوه ارتباط، شدت و نوع رابطه و تأثیری که متغیرها و شاخص‌ها بر روی هم دارند نداشتند. این امر در حالی است که متخصصین باید درک صحیحی از این حوزه داشته باشند تا بتوانند فضایی مناسب برای تحقق سرزندگی ساکنین طراحی کنند؛ زیرا طراحی درست ناخودآگاه موجب تأمین سلامت در فضای زیستی ساکنین می‌شود.

اما جهت دست پیدا کردن به نتایجی نزدیک به واقعیت و قابل اعتماد که مبنای برنامه‌ریزی، تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری پیرامون راهکارهای اقدام و مداخله کالبدی و فضایی در محیط‌های مسکونی قرار گیرد؛ مشروط به کاربرد آن دسته از رویکردهای سنجش کیفیت محیط است که بر ارزیابی دیدگاه‌های ساکنان در مورد وجوه مختلف محیط سکونتی آنان استوار می‌باشد؛ زیرا توجه به عوامل مؤثر در میزان سرزندگی محیطی فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی در بعد کالبدی-فضایی از دیدگاه ساکنین، می‌تواند در جهت تحلیل وضع موجود سکونتی، تصمیمات آینده به منظور ارتقای سطح کیفی محدوده‌های سکونتی افراد و جلوگیری از تکرار نواقص در سایر مکان‌ها مؤثر واقع شود.

بدین جهت از مبانی نظری پژوهش متغیرهای استخراج شده در قالب پرسشنامه تدوین شد این متغیرها شامل ۱۹ مفهوم بود که در برخی از مفاهیم با نظرات کارشناسان همپوشانی وجود داشت که میان ساکنین به صورت تصادفی توزیع شد.

نتایج میزان همبستگی نشانگر این امر بود که مهم‌ترین عاملی که بر سرزندگی فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی تأثیرگذار است عامل «همبستگی و خاطره‌ساز بودن یک مکان» که در برخی از مجتمع‌های مسکونی نظیر کوی نویسندگان تنها عاملی موجب سرزندگی این مجتمع بود را همین عامل ذکر نمودند. این عامل از جمله مفاهیمی است که مورد بی‌توجهی کارشناسان قرار گرفته است.

از نتایج استخراج شده از جدول ۵ می‌توان این گونه برداشت نمود که بیشترین همبستگی بین مؤلفه همبستگی و خاطره‌ساز بودن یک مکان با دیگر مؤلفه‌هاست و بعد از

آن حس فردیت و احساس تعلق داشتن بر دیگر مؤلفه‌ها بیشترین تأثیر را در ارتقای آن‌ها داشته است. گرچه مؤلفه حس فردیت و احساس تعلق داشتن از جمله مؤلفه‌هایی بود که کارشناسان نیز آن را مطرح نموده بودند؛ ولی مهم‌ترین و مؤثرترین مؤلفه یعنی مؤلفه همبستگی میان ساکنین و خاطره ساز بودن یک مکان را مورد بی‌توجهی قرار داده بودند که پیامد چنین پدیده‌ای انفکاک اجتماعی میان مجتمع‌های مسکونی و شهر از نظر انسجام اجتماعی می‌باشد. عدم توجه به نظر ساکنین، موجب دوری از مفهوم واحدهای سکونتی به عنوان عنوان تبلور همبستگی انسان‌ها با ساختار زیستی اجتماعی، جهان‌بینی، نیازهای اجتماعی و روان‌شناختی، الزامات اشخاص و گروه‌ها، ترکیب بین محیط‌زیست و اقلیم، مصالح و تکنولوژی شده و در تبیین فرم و کالبد موجب نگرش جزمانگاران خواهد شد. دیدگاه ساکنین به دلیل وجود تجربه زیستی و تصویر کاملی از آنچه در فضای باز مجتمعشان در حال رخ دادن است، دقیق‌تر است و درعین حال بازتاب‌هایی که از فضای باز مجتمع مسکونی‌شان دریافت می‌کنند، به انباشت تجربه ذهنی‌ای دست می‌یازد که باعث نضج دادن به شناختی خاص از محیط سکونتی‌شان و بالطبع نمود یافتن آن به عنوان یک مبنای معرفتی برای شکل دادن به کنش شهری می‌شود.

در گام آخر با توجه به یک سؤال باز در انتهای پرسشنامه قرار داده شده بود، پژوهشگران به این نتیجه رسیدند که متغیرهای دیگری نیز از نظر ساکنین بر سرزندگی محیطی اثرگذار می‌باشد که عبارت‌اند از:

پایداری و خودکفایی، پویایی و دینامیک در فضا، میزان تسلط بر محیط، فاصله بلوک‌های ساختمانی از هم رویدادپذیری، نظارت بر محیط، تجمع‌پذیری، حس جهت‌یابی و فضاهایی دارای وسایل ورزشی.

در نتیجه با بهره‌گیری از مؤلفه‌های به دست آمده در طراحی و مداخلات شهری می‌توان سرزندگی را در فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی افزایش داد و با تبیین رابطه‌مندی ابعاد فیزیکی و فضایی با سرزندگی محیطی می‌توان اساس ساماندهی، برنامه‌ریزی و گزینش قواعد شهرسازی شمرد و بحران عدم سرزندگی مجتمع‌های مسکونی شهر تهران را از طریق توجه به فضاهای باز به عنوان فضایی جهت گردهم‌آیی افراد و همچنین مکانی جهت رفع نیازهایشان در فضاهای شهری امروز را حل نماید.

از جمله مفاهیم دیگری که این پژوهش به آن رسید، یافتن وجه اشتراک متغیرها در الگوهای مختلف فضای باز مجتمع‌های مسکونی بود. با توجه به یافته‌های تحقیق، مجتمع‌های مسکونی که دارای الگوی پراکنده (فردوس، آتی‌ساز B، ستارخان، ارغوان و صدرا) بودند از نظر ساکنین و متخصصین، در دو مؤلفه انسجام موقعیت‌ها و تنوع فضایی، مجتمع‌های مسکونی که دارای الگوی متمرکز (دانشگاهیان، مهستان، ایران‌زمین، آ.اس.پ و

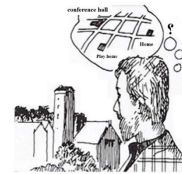
عمومی و خصوصی اشتراک داشتند. با توجه به مطالب ذکر شده، می‌توان مدل پیشنهادی تبیین سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی را به صورت زیر ارائه نمود.

حافظ بودند، در دو مؤلفه پیوستگی و گشودگی فضایی، مجتمع‌های مسکونی که دارای الگوی نواری (کوهستان، گلناز، نویسندگان و بعثت) بودند، در چهار مؤلفه فرم، نظم و تنوع، حس تشخص و مناعت طبع و ایجاد عرصه‌های

جدول ۸: راهکارهای پیشنهادی جهت ایجاد سرزندگی در بعد کالبدی-فضایی در فضاهای باز مجموعه مسکونی

خصوصیات فیزیکی برای درک شهروندان از محیط‌زیست: فضاها باید در یک سلسله‌مراتب طراحی شوند.

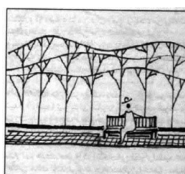
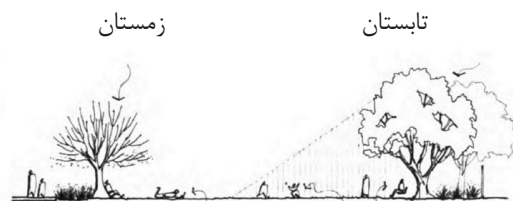
۱. از وضوح و خوانایی لازم برخوردار است.
۲. درک خوبی از زیبایی محیط ارائه دهید؛

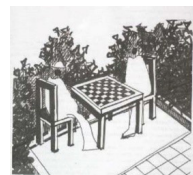
از سرخ‌های لمسی و دیداری می‌توان برای یافتن مسیر در فضاهای باز استفاده کرد.

ایجاد فضاهای داخلی با اماکن نشسته در فضاهای باز فضای بیشتری را برای استفاده فراهم می‌کند.

گیاهانی که در یک مهدکودک کاشته می‌شوند باید در تابستان سایه بزنند، اما اجازه دهند نور از بین شاخه‌های درختان در زمستان عبور کند.

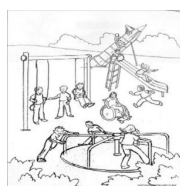
گذرگاه‌های عابر پیاده مکان مناسبی برای نشستن با نقاط دیدنی و دیدن مناطق فعال فراهم کنند.

فضاهای موجود در فضای سبز منطقه مسکونی، باید برای ورزش و پیاده‌روی در نظر گرفته شود.

مکان‌هایی برای بازی کودک و والدینشان باید در نظر گرفته شود.

برای افرادی که توانایی کمتری دارند، باید تدابیر در نظر گرفته شود.

پی‌نوشت

1. Vitality, Viability
2. Steele, Fritz
3. Umbu Nday
4. Manu
5. Triangulation
6. Open Coding
7. Descriptive Coding
8. Interpretive Coding
9. Axial Coding

REFERENCES

- Abdul Latip, N.S., Shamsudin, Sh., & Liew, M.S. (2009). Functional Dimension at Kuala Lumpur Waterfront. *Social and Behavioral Sciences*, 49, 147-155. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042812031096>
- Alehashemi, A. (2015). The Open Space's Functions in Large-scale Residential Complexes of Tehran. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 7(13), 1-12. http://www.armanshahrjournal.com/article_33431.html
- Amole, D. (2009). Residential Satisfaction and Levels of Environment in Students' Residences. *Journal of Environment and Behavior*, 41, 866-879. <https://doi.org/10.1177%2F0013916508322175>
- Appleyard, D. (1980). Livable Streets: Protected Neighborhoods. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 451(1), 106-117. <https://doi.org/10.1177%2F000271628045100111>
- Aulia, D.N. (2016). A Framework for Exploring Livable Community in Residential Environment. Case Study: Public Housing in Medan, Indonesia. *Social and Behavioral Sciences*, 2(34), 336-343. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.10.250>
- Beer, A.R. (1983). The Landscape Architect and Housing Areas. University of Sheffield, Department of Landscape press. Paper LA11.
- Cowan, R. (2005). The Dictionary of Urbanism. New York: Streetwise Press.
- Einifar, A., & Ghazizadeh, N. (2011). The Typology of Tehran Residential Building Based on Open Space Layout. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 3(5), 35-46. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.10.250>
- Eusuf, M.A., Mohit, M.A., Eusuf, S., & Ibrahim, M. (2014). The Impact of Outdoor Environment and the Quality of Life, Procedia Social and Behavioral Science, proceeding of Kota Kinabalu. AMER International Conference on Quality of Life. *Malaysia*, 639-654. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.10.096>
- Fallah Manshadi, E., Habibi, S., & Roohi, A. (2012). Pedestrian Zones: From Vision to Action Evaluation of Pedestrian Zone in Tehran Bazaar, 5(9), 45-63. [doi: 10.30480/aup.2012.144](https://doi.org/10.30480/aup.2012.144)
- Francis, M. (2003). Urban Open Space: Designing for User Needs. Island Press, Washington D.C.
- Fordyce, M.W. (1997). Educating for Happiness. *Ravue Quebecoise Depsychology*, 2(18).
- Hajipour, H. (2013). Master's Thesis, Design of Residential Complexes Compatible with the Climate and Canvas with the Residents' Vitality Promotion Approach, Deilman Institute of Higher Education, Faculty of Arts and Architecture.
- Hur, M., & Morrow-Jones, H. (2008). Factors That Influence Residents Satisfaction with Neighborhoods. *Journal of Environment and Behavior*, 40(5), 619-635. <https://doi.org/10.1177%2F0013916507307483>
- Kanji, G.K., & Asher, M. (1996). 100 Methods for Total Quality Management. Sage Publication, London.
- Khasto, M., & Saeedi Rezvani, N. (2012). The Effective Factors on Urban Spaces Vitality (Creating a Lively Urban Space with Emphasizing the Concept "Pedestrian Mall"). *Hoviatshahr*, 4(6), 63-74. http://hoviatshahr.srbiau.ac.ir/article_1123.html
- Lynch, K. (1998). Good City Form. Cambridge: MIT Press.
- Mahmoudi Khatybiaee, N. (2016). Master's Thesis, Designing a Living Residential Complex in Tehran with Achievement of Benchmarks and Resolutions in Residential Complex, Deilman Institute of Higher Education, Faculty of Engineering and Engineering.
- Maruani, T., & Amit-Cohen, I. (2007). Open Space Planning Models: A Review of Approaches and Methods. *Landscape and Urban Planning*, 81(1-2), 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2007.01.003>
- Mason, J. (2004). Qualitative Researching. SAGE Publications. Second publication. London.
- Mebirouk, H. (2005). Appropriation de l'espace public Dans les Ensembles de Logements Collectifs, forme d'adaptabilité ou Contournement de Norms? *CAS des ZHUN d'Annaba' Revue Norois*, 195, 59-77. <http://geo-prodig.cnrs.fr/items/show/203411>
- Mohamed, M.F. (2008). A Study on Balcony and its Potential as an Element of Ventilated Apartment in Hot and Humid Climate. *International Conference on Construction and Building*, 173-180.
- Mohammadpour, A. (2011). Research Papers in Combined Techniques: Paradigm Principles and Techniques. *Iranian Journal of Social Studies*, 5(2), 173-175. http://www.jss-isa.ir/article_23401.html
- Ozsoy, A., Esin Altas, N., Ok, V., & Pulat, G. (1996). Quality Assessment Model for Housing, *Habitat INTL*, 20(2), 163-173. [DOI:10.1016/0197-3975\(95\)00045-3](https://doi.org/10.1016/0197-3975(95)00045-3)
- Pakzad, J. (2006). Theoretical Foundations and Urban Design Process. Shahidi Publishing House, Tehran.
- Pasaogullari, N., & Doratli, N. (2004). Measuring accessibility and utilization of public spaces in Famagusta. *Journal of Cities*, 21(3), 225-232. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2004.03.003>
- Potter, C., & Perveen, G. (2006). Environmental Factors, Outdoor Air Quality and Activity Level, Kansas Department of Health and Environment, Office of Health Promotion. http://www.kdheks.gov/brfss/PDF/cste_report_final
- Rose, G. (2007). Visual Methodologies: An Introduction to the Interpretation of Visual Materials, SAGE Publications.

- Sarbandari Farahani, M., Behzadfar, M., Abbaszadeghan, M., & Alvandipour, N. (2014). Effective Environmental Qualities for Behavioral Camps in Green and Open Spaces. *Urban Structure and Function Journal*, 2(5), 101-115. http://shahr.journals.umz.ac.ir/article_897.html
- Tibbalds, F. (1992). Making People-friendly Towns: Improving the Public Environment in Towns and Cities. Harlow: Longman. <http://dx.doi.org/10.4324/9780203469521>
- Tzonis, A. (2006). Rethinking Design Methodology for Sustainable Social Quality. Ong. (Ed.), Tropical Sustainable Architecture: Social and Environmental Dimensions, Oxford: Architectural Press.
- Thwaites, K. (2001). Experiential Landscape Place: An Exploration of Space and Experience in Neighborhood Landscape Architecture. *Landscape Research*, 26(3), 245-255. <https://doi.org/10.1080/01426390120068927>
- Yue, W., Chen, Y., Zhang, Q., & Liu, Y. (2019). Spatial Explicit Assessment of Urban Vitality Using Multi-Source Data: A Case of Shanghai, China. *Sustainability*, 11(638), 1-20. <https://doi.org/10.3390/su11030638>
- Umbu Nday, R., & Manu, A.K. (2018). Vitality of Public Open Space (Case Study: Taman Nostalgia Kupang). *Social Sciences*, 8(4), 125-132. <https://doi.org/10.2478/mjss-2018-0081>
- Zarin, Sh., Niroomand, M., & Heidari, A.A. (2015). Physical and Social Aspects of Vitality Case Study: Traditional street and modern street in Tehran. *Asian Conference on Environment-Behaviour Studies, Korea*, 25-27, 659-668. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.068>

نحوه ارجاع به این مقاله

شهبازی، مهرداد؛ یگانه، منصور و بمانیان، محمدرضا. (۱۳۹۹). شناسایی عوامل کالبدی- فضایی مؤثر بر سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجموعه مسکونی از دیدگاه طراحان و ساکنین، مورد مطالعاتی: مجتمع‌های مسکونی شهر تهران. نشریه معماری و شهرسازی آرمان شهر، ۱۳(۳۰)، ۱۱۷-۱۳۷.

DOI: 10.22034/AAUD.2019.189635.1903

URL: http://www.armanshahrjournal.com/article_108581.html

